

Mersud Omerdić

**STRATEGIJA RAZVOJA
BOSNE I HERCEGOVINE U SVJETLU
FILOZOFIJE ODRŽIVOG RAZVOJA**

**STRATEGY OF DEVELOPMENT
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
IN THE LIGHT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT PHILOSOPHY**

Sažetak

Među brojnim pitanjima koja stoje pred Bosnom i Hercegovinom jedno se zasigurno odnosi na problem implementacije filozofije održivog razvoja u sklopu strateških opredjeljenja u budućnosti.

Koncept filozofije održivog razvoja, za razliku od koncepcije dinamičnog razvoja u stabilnim uvjetima, pretpostavlja alokaciju i racionalnu upotrebu oskudnih resursa, koji postaju conditio sine qua non stabilnosti i održivosti ne samo ekonomskog razvoja nego i ukupnog vrijednosnog sistema savremenog svijeta.

S punim pravom želimo vjerovati da tom i takvom svijetu pripada i Bosna i Hercegovina.

Ključne riječi: *efikasna alokacija, održivi razvoj, rekonstrukcija, globalizacija, Svjetska banka (WB), Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), radno ekstenzivan, kapital, intenzivan, akumulacija*

Summary

Among numerous issues which Bosnia and Herzegovina has to face one is most certainly related to the problem of implementation

of the sustainable development philosophy within strategic future path ways.

The concept of the sustainable development philosophy unlike the concept of dynamic development in stable conditions, assumes allocation and rational use of scarce resources, which become conditio sine qua non of stability and sustainability not only of the economic development but of the entire system of values of the modern world. Rightfully told, we want to believe that to such and that world Bosnia and Herzegovina belongs to.

Key words: *efficient allocation, sustainable development, reconstruction, globalization, World Bank (WB), European Bank of Reconstruction and Development (EBRD), labor extensive, capital, intensive, accumulation.*

1. Uvod

Bosna i Hercegovina se nalazi pred vrlo složenim i zahtjevnim zadatkom da na svim nivoima utvrdi jasnu strategiju ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. U sklopu strateških opredjeljenja u budućnosti poseban akcent treba staviti na implementaciju filozofije održivog razvoja.

Kako taj pristup zastupa sasvim drugačiji odnos prema životnoj sredini nego koncepcija dinamičnog razvoja u stabilnim uvjetima, treba mu posvetiti posebnu pažnju. Situacija u kojoj se nalazi privreda i bosanskohercegovačko društvo u cjelini nameće imperativ pažljive implementacije filozofije održivog razvoja.

Efikasna alokacija i racionalna upotreba oskudnih prirodnih i privrednih resursa zasigurno bosanskohercegovačko društvo može povesti ka stabilnosti i održivosti ne samo ekonomskog razvoja nego i društva u cjelini.

2. Teorijska interpretacija koncepta održivog razvoja

Bosna i Hercegovina kao država, njeni entiteti, kantoni, općine i gradovi nalaze se pred zadatkom (obavezom) da “hitno” pripreme i utvrde strategije razvoja. S tim u vezi, na razini naučnostručne

artikulacije ovih (po budućnost države Bosne i Hercegovine i njenih užih konstitutivnih entiteta i lokalnih samoupravnih zajednica) veoma važnih dokumenata iskrsavaju brojna pitanja u kontekstu razvojne strategije.

Među njima, svakako, jedno se odnosi na problem stepena implementacije filozofije održivog razvoja u sklopu strateških opredjeljenja u budućnosti. U ovom tekstu iznosimo neke temeljne teorijske postulate naznačene razvojne filozofije, kao i stavove o pitanju njihovog praktičnog inkorporiranja u razvojnu strategiju Bosne i Hercegovine i njenih užih regionalnih cjelina. Pritom nemam namjeru za širim studijsko-analitičkim pristupom, već samo iznijeti konceptualne naznake uz minimalne aplikativne argumentacije.

Srž filozofije održivog razvoja (sustainable development) zastupa sasvim drugačiji (prihvatljiviji) odnos prema životnoj sredini nego koncepcija “dinamičnog razvoja u stabilnim uslovima”. Tu efikasna alokacija i racionalna upotreba ograničenih prirodnih resursa postaju *conditio sine qua non* stabilnosti i održivosti ne samo ekonomskog razvoja nego i ukupnog vrijednosnog sistema savremenog svijeta.

Naime, ekonomska analiza prirodnih i ukupnih resursa treba da obuhvati i oskudna ekološka dobra, da ih adekvatno vrednuje i prihvati kao ravnopravan faktor proizvodnje s radom i kapitalom. Utvrđivanje adekvatnih cijena prirodnih i “ekoloških” resursa te nametanje obaveze privrednim subjektima da internaliziraju eksterne troškove (koje su plaćali drugi privredni subjekti, domaćinstva, potrošači ili cijelo društvo) dovelo bi do revitalizacije oskudnih prirodnih resursa. To bi dovelo i do njihove racionalnije upotrebe, te do izmjene do sada pogrešnih informacija i podsticaja s tržišta o potrebnoj strukturi i karakteru proizvodnih aktivnosti.

“Prisutnost” finansijskih obaveza, priviknuta na po životnu sredinu izrazito štetne posljedice, kompletna privreda odnosno njena struktura trebala bi da pretrpi značajne izmjene. Plaćanjem punih društvenih troškova bitno bi se umanjili ili čak izostali stimulansi za izgradnju prljavih, energetski i sirovinski izrazito intenzivnih kapaciteta, ili bi se, pak, njihov obim sveo na ekološku i društveno prihvatljivu mjeru.

U sve većem i relevantnijem broju “razvojnih centara” savremenog svijeta, pri koncipiranju nove razvojne strategije koja bi se zasnivala na postavkama održivog razvoja, stalno se ima na umu da taj koncept (održivog razvoja) podrazumijeva izvjesna ali ne i apsolutna ograničenja. Ta ograničenja nastaju u vezi s prirodnim resursima što ih nameću postojeće i buduće tehnologije i društvene organizacije u smislu gubitka sposobnosti odnosno kapaciteta biosfere da apsorbira štetne materije nastale kao rezultat ljudske, prvenstveno ekonomske aktivnosti. A zna se da tehnologijom i društvenom organizacijom može na zadovoljavajući način da se upravlja te da ih se znatno poboljša kako bi se stvorili neophodni preduvjeti za novi, kvalitativno drugačiji ekonomski rast.

Održivi razvoj, dakako, nije jedno fiksno, izvana zadato i nepromjenjivo stanje harmonije, nego je to prije svega stalni proces promjena u kojem se eksploatacija prirodnih resursa, pravac novog investiranja, smjer i dinamika tehnološkog razvoja, kao i institucionalne promjene nastoje međusobno uskladiti i učiniti konzistentnim s postojećim ali i budućim potrebama biosfere, eko-sfere i socio-sfere.

Može se reći da je početkom 90-ih godina “održivi razvoj” postajao “lajtmotiv” svake savremeno koncipirane strategije i da je inkorporiran u razvojne programe agencije UN-a i nevladinih organizacija za zaštitu okoliša.¹ Ova razvojna filozofija ulazi u stranačke i politički koalicione programe, a njen smisao sve više prožima gospodarske programe mnogih nacionalnih i regionalnih vlada razvijenih zemalja. O njoj se grlato i beskompromisno debatira u parlamentima. Dakle, Bosna i Hercegovina, njeni entiteti i općine nalaze se pred “imperativom” da u svoje razvojne strategije, ali i u sve druge iz njih izvedene dokumente inkorporiraju “održivi razvoj”.²

A da li se mi dovoljno pitamo šta je to “održivi razvoj” u slučaju poslijeratne ekonomske rekonstrukcije Bosne i Hercegovine

¹ Izvještaj UN-a sa Svjetske konferencije o okolišu i razvoju, Rio de Janeiro, 1992.

² Bašić, M., *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005, str. 429.

s ovako devastiranom prirodnom sredinom i destruiranom privredom? Da li je taj održivi razvoj, u inače nerazvijenoj i ratom razorenoj zemlji, imperativ ili iluzija? Kakva je to strategija sukladna filozofiji održivog razvoja koja bi bila optimalan model i okvir za brzu i uspješnu našu ekonomsku rekonstrukciju? Koji su to elementi koji bi ovu strategiju određivali kao “strategiju održivog razvoja”, tim više kada se radi o naslijeđenim strukturnim karakteristikama, geostrateškom položaju i realnoj ekonomskoj moći države kakva je Bosna i Hercegovina?

Pored rečenog o definiciji, ipak se mora znati da je održivi (opstojni, obzirni, suzdržani, uravnoteženi) razvoj u svijetu različito zagovaran, određivan i korišten. Uzroci tome su vrlo brojni i različiti: Ali u jednom se, čini se, svi slažu - da je to razvojni koncept koji općenito određuje da su rast i promjene strukture proizvodnje i potrošnje razvojno prihvatljivi samo ako ne umanjuju ukupnu kakvoću i upotrebljivost prirodnih resursa. Usto, među njima postoji visoka podudarnost gledišta da se održivi razvoj može shvatiti i kao savršena harmonija između postojanog, kvalitetnog življenja, zatim određenog nivoa ekonomske i društvene razvijenosti, svrhovitog korištenja prirodnih resursa i očuvanja i unapređenja prirodne i kulturne baštine.

Ne samo ideja nego i zahtjev za održivim razvojem u ovom smislu prvi put je iznesena 1974. godine na skupu stručnjaka UNESCO-a u Stockholmu. Dvije godine kasnije, nakon štokholmske konferencije na kojoj je skrenuta pažnja na ovaj problem, izložena su prva načela međunarodnog očuvanja okoliša. Širu pozornost 1987. godine privukao je izvještaj Svjetske komisije za okoliš i razvoj “Naša zajednička budućnost” (“Our Common Future”), gdje je održivi razvoj određen kao razvoj koji ne prelazi granice obnavljanja svoje prirodne osnove.

Paradigma održivog razvoja doživjela je međunarodnu afirmaciju na Konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju 1992. godine. Jedan od pet dokumenata koje je donio skup u Rio de Janeiru je Agenda 21, Izvještaj Svjetske konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED). Sve od tada pa do danas ovaj koncept se stalno dopunjava i mijenja.

U njegovoj osnovi je obaveza svake države da “pronađe način rasta i ekonomskog razvoja, uz sniženje korištenja energije,

sirovina i minimiziranje stvaranja otpada, zatim da utvrdi uravnotežene obrasce potrošnje koje može dugotrajno podnositi, da unapređuje efikasnu proizvodnju i smanjuje pretjeranu potrošnju, donese programe koji podstiču prelaz na održivi obrazac proizvodnje i potrošnje, da podstiče prenos okolinski prihvatljivih tehnologija iz razvijenih zemalja, te da izradi strategiju na nivou države s posebnim osvrtom na podsticanje održivog razvoja korištenja tržišnog instrumentarija”. Ilustracije radi, prema konceptu Međunarodne organizacije za konzervaciju prirode i prirodnih resursa (IUCN), razvoj neke zajednice smatra se održivim ako unapređuje kakvoću življenja, a njezini nositelji pritom ne prelaze granicu obnovljivosti prirodnih dobara, odnosno ne opterećuju prostor i ne iskorištavaju prirodne resurse iznad njihovog prihvatnog kapaciteta (carrying capacity). Prema ovom konceptu, strategije bi morale apostrofirati one sadržaje na svim razinama koje unapređuju kvalitet življenja, koje ne prelaze granice obnovljivosti prirodnih resursa i koje ne opterećuju prostor i njegove kapacitete iznad njihovih prihvatnih mogućnosti.

Sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog stoljeća izneseni su i drugi koncepti koji su trebali riješiti problem rasta globalne proizvodnje i potrošnje i problem iscrpljivanja neobnovljivih resursa. Predložen je povratak lahko savladivih, svakom dostupnih i radno intenzivnih proizvodnih tehnologija. “Poslovni svijet mora razviti i prihvatiti nove tehnologije koje smanjuju štetan uticaj na okolinu. Cijene usluga i roba moraju sadržavati troškove okolinske sigurnosti, recikliranja i odlaganja u okolinu reziduum proizvodnje”, decidno je stajalo u ovom dokumentu.

Primjena održivih tehnologija u privrednom razvoju u svijetu je u snažnom usponu. Takozvani “zeleni biznis” je biznis proizašao iz definicije okolinske sigurnosti ili održivog razvoja. Sa stanovišta proizvodnih tehnologija mogu se naznačiti sljedeće grupe, i to: “razvoj proizvoda sa manjim utroškom energije i razvoj proizvoda koji snižavaju potrošnju energije, supstitucija energenata i sirovina okolinski prihvatljivim; izdvajanje, regeneracija i ponovno korištenje korisnih komponenti iz rashodovanih ili iskorištenih materijala; izdvajanje, regeneracija i ponovno korištenje korisnih komponenti iz rashodovanih uređaja ili iskorištenih materijala; korištenje otpada i ponovno korištenje opreme

ili njenih dijelova u druge svrhe ili na drugom mjestu”. Reklo bi se: vrlo precizno i imperativno upućeno svim zemljama “globalnog sela” svijeta.

Ova vrsta privređivanja može se ostvariti u svakom proizvodnom preduzeću, posebno u malim i srednjim preduzećima koja prerađuju otpadne materijale i otpadnu energiju i kroz specijalizirana preduzeća za pojedine oblasti “zelenog biznisa”.

3. Koncept održivog razvoja Bosne i Hercegovine

Uspostavljanjem mira u Bosni i Hercegovini, na svim razinama se postavlja pitanje takozvanih “lahko savladivih”, “svakom dostupnih”, “radno intenzivnih” tehnologija kao glavnog generatora obnove i razvoja. Pa ipak, s razlogom, najčešće se postavlja pitanje generiranja ekonomskog razvoja i dostizanja predratnog nivoa ukupne ekonomske i društvene razvijenosti ako se izabere strategija “radno intenzivnih” industrija odnosno privrednih aktivnosti. Otvoreno je dodatno pitanje: šta to znači za veće industrijske bazene odnosno gradove, za njihovu ekonomiju glede šansi za revitalizaciju postojećih (krupnih) preduzeća?

Tuzlansko-podrinjski kanton, prvenstveno Tuzlansko-lukavački industrijski bazen³ kao njegova noseća i regenerativna privredna poluga, svoju razvojnu strategiju ne može, naprimjer, zasnivati prevalentno na “radno intenzivnim” tehnologijama, ali može težiti ka efikasnoj kombinaciji ovih tehnologija s “energetsko-sirovinski intenzivnim” tehnologijama na platformi filozofije održivog razvoja. Isti ili veoma sličan strateški pristup razvoju trebalo bi akceptirati i kod projiciranja ekonomske budućnosti Zeničkokakanjskog industrijskog bazena, uz respektiranje svih relevantnih regionalnih strukturnih, ekoloških, demografskih, socijalnih i kulturnih specifičnosti. Osim ova dva regionalna “razvojna konglomerata”, ne držimo da postoji više ijedan u Bosni i Hercegovini, koji svoju razvojnu strategiju ne bi prvenstveno bazirao na “radno intenzivnim” tehnologijama i ekspanziji malih i srednjih firmi u privatnom posjedu.

³ Ovaj tekst je prezentiran na Okruglom stolu na temu “Strategija razvoja TPK” u maju 1996. godine.

Dakle i dakako, u slučaju Bosne i Hercegovine, većina kantona, općina i većih gradova, u uvjetima kada treba obnoviti ratom uništenu privrednu, urbanu i komunalnu infrastrukturu, ovaj strateški cilj (zahtjev) se ne može respektirati “bez ostatka” zbog urgentne potrebe rješavanja (egzistencijalnih) socijalnih problema. A u nekim dijelovima svijeta čak je bilo i “zahtjeva” da u Bosni i Hercegovini stopa nataliteta i poslije rata bude ravna stopi mortaliteta. Da li to “demokratski” svijet priziva u pomoć Maltusov demografski “zakon”? I ovom prigodom vjerovatno će naši demografi morati imati svoj komentar i djelotvoran stav⁴. Pored toga, pojedini inozemni autori sugerirali su da “organski rast” (rast populacije) bude sporiji od predratnog, ali istovremeno da bude znatno više usklađen s okolišem i sve drugo što se nalazi u interakcijskoj vezi s filozofijom održivog razvoja.

Pri svemu tome, držimo da se još uvijek na svjetskoj sceni ne naslućuje pomirenje između onih koji nisu dosegli ni socijalno neophodan stupanj razvoja i onih koji su toliko razvijeni da misle kako mogu meritorno odlučivati o “zajedničkom tuđem” razvoju. Isto tako, nema ni jasne vizije o načinu na koji bi nerazvijeni, posebno ratom razoreni prostori kao što je, nažalost, BiH, dostigli određeni nivo ukupne i ekonomske razvijenosti uz navodno puno poštovanje pravila “održivog razvoja”. Treba vjerovati da su ovdje njihovi motivi doista takvi kakvi kažu da jesu. No, suština naše buduće ekonomske strategije u kontekstu održivog razvoja ipak se nalazi u našim glavama i rukama.

Ali zašto mi još uvijek nemamo odgovor na pitanje kako uskladiti zahtjeve okoliša s mogućim i/ili poželjnim gospodarskim razvojem i demografskim kretanjima? Budući da nemamo službeno valjan odgovor, evo mog komentara. U uvjetima Bosne i Hercegovine, dakle u uvjetima kada ne da nije bilo rasta u periodu 1996-2005. godina nego su evidentne tendencije drastičnog zaostajanja u odnosu na nivo razvijenosti 1991. godine, ovaj postulat

⁴ U ovom kontekstu upućujem čitateljstvo na tekstove prof. dr. Ilijasa Bošnjovića koje je objavio u periodu 1992-1997. godine na temu demografskih tendencija u radovima Ekonomskog instituta Sarajevo i drugim relevantnim publikacijama u zemlji i inozemstvu.

je, čini se, veoma “upotrebljiv”. Taj se krupan zalogaj jednostavno mora progutati zarad generacija koje dolaze.

Mada su postojeće generacije, i one što već sutra stupaju na scenu životnog stvaralaštva, užasno puno izgubile u ratu i u neposrednom poslijeratnom razdoblju, one ipak nemaju “mandat” da budućim generacijama osakate i ono što im je možda jedino dobroga preostalo - a to je parče zdrave prirode kao pretpostavke i mogućnosti održivog razvoja u budućnosti. Sadašnjim generacijama rat je, nažalost, “olakšao” ostvarivanje ovog cilja jer su, pored ostalog, krupni zagađivači “van stroja” i/ili “na toplom režimu”, a dobar dio tla, vode i zraka je “dahnuo dušom”.

Bosna i Hercegovina mora zbog te činjenice pronaći takav koncept integralnog planiranja koji će uključivati društvene, stručne, tehnološke, materijalne i druge relevantne okolnosti radi što dubljeg i šireg inkorporiranja filozofije “održivog razvoja” u strategiju ekonomskog i ukupnog razvoja. Moraju se pravovremeno i objektivno istražiti stvarni problemi i područja konflikata između razvoja i ljepote prirode, zatim otkriti izvori, razlozi, obilježja i značajne silnice koje pogoduju ostvarivanju ovih ciljeva, ali i one koje ometaju njihovo ostvarivanje.

U suštini, Bosna i Hercegovina mora respektirati Agendu 21 Svjetske konferencije o zaštiti okoliša, Evropsku povelju o gradu, Stalnu konferenciju lokalnih i regionalnih vlasti Evrope, Povelju evropskih gradova i mjesta, Evropsku konferenciju o održivim gradovima i naseljima, kao i druge relevantne dokumente. Njoj to treba prvenstveno zbog ljepote života u budućnosti i osiguravanja njene integracije u ove i druge asocijacije.

U konkretnom slučaju, a i prema ocjenama jednog manjeg broja međunarodnih stručnjaka, koncepcije održivog razvoja bi se mogle pokazati kao strategije koje usporavaju ekonomski rast, odnosno kao strategije koje ne omogućavaju generiranje brze obnove i razvoja, odnosno ekonomsku rekonstrukciju zemlje. Ali zar život u ratu, i to užasnom ratu glede materijalnih uvjeta životnog standarda, nije relativizirao značaj tih čimbenika? Ako je rat nasilnim putem materijalne uvjete života reducirao i devalvirao do ekstremnih razmjera, onda zašto da se u miru to ne postigne u razumnim okvirima da bi se oplemenila humana i duhovna komponenta životnog standarda? A to se upravo najbolje

i najdugoročnije ostvaruje strategijom koja respektira filozofiju održivog razvoja.

Sve sumnje u opravdanost implementacije filozofije održivog razvoja u strategije budućnosti objektivno proizlaze iz hedonističkih i partikularističkih interesa. Riječ je o “koncepcijama” koje su, prema nekim ocjenama, privukle razne marginalne skupine, ali nasreću ne i one koje stvarno odlučuju, koje donose strateške razvojne odluke, tako da su ionako malobrojni zagovornici vremenom postali sve tiši. Treba sve učiniti da tako bude i kod nas, mada će biti jako teško s obzirom na aktualnu ekonomsko-socijalnu situaciju.

S druge strane, gledano iz ugla koji polazi od uvažavanja veze između ekonomskog rasta i prirodnih ekosistema (koji opisuje razvoj kao proces u kojem svako može rasti, ali ako to ne čini na štetu drugog), koncept održivog razvoja pokazao se izuzetno privlačan. Ali još uvijek za nas to optira kao teorijska konstrukcija, i samo kao idejno rješenje za teorijsku razradu.

Tako je kod nas. A već danas jedva da se može naći vlada ili međunarodna organizacija koja bi mu (održivom razvoju) suprotstavljala program bez aktivnog ekološkog i aktivnog ekonomskog aspekta. Istina, i u svijetu osnovni problem kod implementacije ovog koncepta je to što dosadašnje rasprave nisu utvrdile mjerila ni politiku održivog razvoja na regionalnoj, državnoj ili globalnoj razini.

Svjestan te činjenice, UNESCO predlaže da se na put globalnog održivog razvoja krene uobličavanjem regionalnih jedinica - posebnih područja na kojima će se gospodarske djelatnosti razvijati i usklađivati s prihvatnim kapacitetom ekosistema. Dakle, na razini globalnog eksperimenta. Slijedeći ovu orijentaciju UNESCO-a, u našem slučaju to bi bili, ako se pridržimo administrativno-političke podjele, kantoni, ili regionalne zajednice odnosno regije koje bi se utvrdile na osnovu respektiranja određenih teoretskih postavki i hipotetskih razvojnih koncepata.⁵

⁵ Bašić, M., *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005, str. 511.

Takve se jedinice predlažu i mogu biti posebno interesantne naprimjer u područjima:

- a) postojećih rezervata biosfere,
- b) u ekološki degradiranim područjima u kojima je prihvatni kapacitet već iscrpljen,
- c) u područjima koja raspoložu posebno značajnim prirodnim resursima (naprimjer rezervama vode neophodne za snabdijevanje velikih gradova, odnosno širih prostora),
- d) u velikim gradovima itd. Pored toga, politika održivog razvoja može se provesti i na razini ulagačkih pothvata, na razini “projekata obnove” koji se kandidiraju prema domaćim i inozemnim poslovnim partnerima i/ili donatorima. Realno je očekivati da će projekti koji akceptiraju i ovu filozofiju nailaziti na bolji prijem i veće preferencije kod ino-financijera.

Poznato je da iz koncepata koji su predmet promišljanja u svijetu slijedi da svako ulaganje koje se predlaže prema donatorima, poslovnim partnerima, partnerima za zajednička ulaganja, Svjetskoj banci, Evropskoj banci i drugim međunarodnim financijskim institucijama treba raščlaniti na osnovne komponente, i to: ekonomsku komponentu, ekološku komponentu i socijalnu komponentu, koje zatim treba odvojeno ocjenjivati.

Projekt koji se predlaže od države, kantona, grada, općine morao bi biti ocijenjen kao ekonomski održiv (što znači da je riječ o projektu koji vraća uloženi kapital), zatim kao ekološki održiv (što znači da je riječ o projektu koji ne premašuje prihvatni kapacitet prostora, prirodnih resursa) i kao socijalno održiv (što znači da je riječ o projektu koji ne remeti lokalne zajednice). Projekt koji zadovoljava sva tri ova uvjeta može se ukupno ocijeniti održivim i, kao takav, predstaviti međunarodnim institucijama kao projekt koji treba financijski i na druge načine podržati (kao projekt od interesa za proces održivog razvoja).

Ekonomska, ekološka i socijalna održivost pojedinačnih projekata implicira i tehnološku održivost. Naime, svaki razvojni poduhvat je tehnološki održiv ako je konačni proizvod dobiven bez štetnog otpada i ako se bez štetnog otpada može koristiti i potrošiti. Tada je “održan” globalni proizvodni ambijent, izvršena misija zadovoljenja ljudskih potreba putem transformacije prirode i oplemenjena simbioza materijalnog i duhovnog življenja. Svojim

geostrateškim položajem i prirodnim resursima, Bosna i Hercegovina u poslijeratnom razvoju možda predstavlja idealan poligon za implementaciju filozofije održivog razvoja.

4. Umjesto zaključka

Ako bi se na kraju pokušala dati neka forma “umjesto zaključka”, onda bi na prvom mjestu trebalo naglasiti da svi naprijed nabrojani elementi moraju biti prepoznatljivi i u našim razvojnim strategijama, kao dokumentima koji utvrđuju dugoročne ciljeve i načine njihovog ostvarivanja, odnosno u strategijama kao dokumentima koji utvrđuju upotrebu materijalno-prirodnih, pravno-političkih i ekonomsko-socijalnih faktora za podržavanje usvojene razvojne politike u određenom razdoblju. To mora ići uz odabrane promjene u sistemu funkcioniranja našeg političkog, ekonomskog, socijalnog, kulturnog, demografskog i tehnološkog razvoja.

Drugo što bi se moglo akcentirati jeste konstatacija da se globalna strategija cjelokupnog razvoja definira na osnovu procjene dostignutog stupnja unutrašnjeg razvoja i utjecaja međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa na naše procese u okviru tranzicije društva i gospodarstva, pa time i respektiranja svih postulata i ideja filozofije “održivog razvoja”.

I kao treće, smatramo da nije potrebno podvlačiti da pred Bosnom i Hercegovinom, kantonima, općinama i gradovima stoji krupna dilema da li izaberi strategiju otvorenog ili zatvorenog gospodarstva, strategiju intenzivnog ili ekstenzivnog razvoja, akumulacijski ili potrošno orijentiranu strategiju. Ne sumnjamo da će naznačena dilema zaokupljati pozornost na svim relevantnim razinama i da će izabrane opcije od meritornih subjekata izrade razvojnih strategija predstavljati optimalno rješenje za naučno-stručno oblikovanje naše budućnosti. U kontekstu ovog teksta, to jest sa stajališta imperativnosti ugrađivanja filozofije održivog razvoja u ove dokumente, komplementarna je opcija “male otvorene privrede” (Small Open Economy) i optimalna kombinacija intenzivnog i ekstenzivnog razvoja, s jedne, kao i akumulacijski i potrošno orijentirane strategije razvoja, s druge strane. U pitanju je i kompleksan i urgentan zadatak.

Literatura

1. Bardhan, P. and Lewis, S.: *Models of growth with imported inputs*, Econometric Vol., 1979.
2. Bašić, M., *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005.
3. Bašić, M., *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2004.
4. Bašić, M., *Ekonomsko-financijski aspekti zaštite i uređenja okoliša*, Ekonomski institut, Tuzla, 1997.
5. Bašić, M., *Izbor optimalnih pravaca privredne strukture BiH*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 1996.
6. Čulahović, B., *Tehnološki razvoj i okolina*, I i II dio, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2001.
7. *Global competitiveness report 2004*, World Economic Forum, Ženeva, 2004.
8. Hadžiahmetović, A., *BiH – Makroekonomsko okruženje kao kriterij konkurentnosti*, IT Centar, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2004.
9. Hodžić, K., *(Re)Privatizacija i globalizacija*, Međunarodni forum “Bosna”, Sarajevo, 2002.
10. Omanović, M., *Prilog strategiji održivog razvoja BiH*, Dom štampe, Zenica, 2000.
11. Omerdić, M., *Uvod u makroekonomiju*, Ekonomski fakultet, Bihać, 2005.
12. Omerdić, M., *Tržište kapitala – imperativ našeg budućeg ekonomskog razvoja*, Nauka i razvoj u praksi, PK USK-a, 2001.
13. *Strategija društveno-ekonomskog razvitka R Hrvatske i R Slovenije do 2005/2010 godine*, Zagreb – Ljubljana, 1995.
14. Vojnić, D., *Tranzicioni proces u R Hrvatskoj*, Vienna, 1995.
15. World Bank: *World development indicators*, 2004.